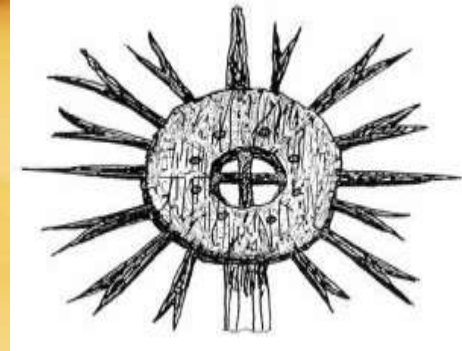

Mitologiniai ženklaai

Parėngė Alėna Ģerasimava

Saulė

Saulė archajinio žmogaus supratimu sukosi apie žemę.

Tautosakoje Saulė vadinama motinėle, ratų važnyčiotoja, balta avele. Ji vaizduojama kaip mergelė ar moteris, avinti sidabro kurpaitėmis, pasipuošusi raudonų paparčio žiedų vainiku. Saulės simbolis, kartais apsuptas spindulių. Kaimo kryžiuose daug saulės spindulių. Kryžių kryžmose „šviečia“ saulė. Taip pat reiškia ugnį, tobulybę ir amžinybę; ištikimybę (vestuvinis žiedas).

Dangaus dievybė Saulė iš pradžių buvo laikoma didžiąją dangaus ugnimi, žibintu, o vėliau pradėta laikyti auksakase mergina, moterimi, kuri dirba įvairius darbus. Saulei tekant buvo atliekami patys svarbiausi darbai. Dainoje sakoma: „Aušta aušrelė, šviesi pazarėlė, rengia brolelį į karelį“.

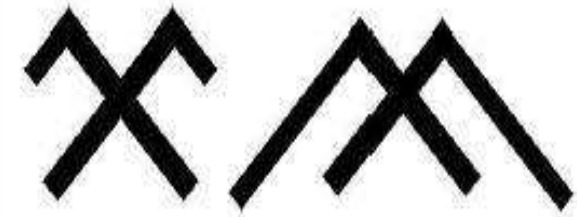
Visi nekasdieniškai žygiai pradedami saulei tekant: brolelis žirgelį balnoja, per vestuves jaunikis pas nuotaką vyksta... Žmonės sekė saulės kelią – pažymėdavo ir švėsdavo lygiadienius, saulėgrįžas. Pačios svarbiausios dienos (Rasos, Kalėdų šventės) susijusios su Saule. Ji laikyta gyvybės teikėja, Mėnulio žmona ar seserimi.

Tačiau mus labiau domintų tai, kokios buvo to laikmečio žinios apie Juodąją Saulę? Šios šviesos žmogaus akis negali matyti, bet ji yra čia. Juodoji Saulė švyti virš vidurnakčio kalnų. Žmogaus akis jos nemato, bet Tavoji šviesa vidų apšviečia. Drąsūs ir nusipelnę džiaugiasi kartu su Tavimi šiame dieviškume. Baltoji Saulė šviečia virš mūsų pasaulio, suteiki Tu dienos šviesą. Juodoji Saulė apšviečia mūsų vidų, teikdama mums dieviškos pažinimo jėgos.

Žirgas

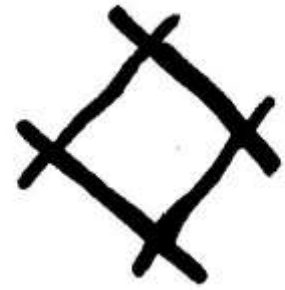

Šis simbolis labiausiai dominavo liaudies mene. Žirgo galvos atvaizdu iki XX amžiaus puoštos verpstės, audimo staklės jaunavedžių lovos. Tikėta, kad arklys turįs dieviškos galios, jame slypinčios vaisingumo jėgos. Visų pirma, tai dvynių kultas ir su jais susijusi dailė, t.y. dvipusė simbolika, ir mitai. Simbolis nebuvo paprastas susitarimas, jis turėjo reikšmę ir prasmę. Šis senas kultas siejamas su Saule ir jos dvyniais žirgais Ašvieniais. Tokie žirgai dažni ant stogo kraštų ir kartais vadinami dievo sūneliais. Lėkiu vadinamas senųjų medinių kaimo namų stogų puošybos elementas, turėjęs ir grynai praktinę reikšmę - apsaugoti šiaudinius pastatų stogus nuo vėtrų ar stipresnio vėjo.

Viena lietuvių liaudies legenda pasakoja, kad piktos dvasios, lėkdamos pro gyvenamąjį namą ar kitą pastatą, tikrai užsuktų į vidų, kad ne tos „baidyklės“ – arklių galvos, ant kurių galima prisėsti pailsėti, bet įeiti į vidų pro jas – ne. Tokie lėkiai su Arkliukais Lietuvoje dar IX amžiuje buvo plačiai paplitę ir ėmė nykti XX amžiaus pradžioje, kai šiaudinius stogus pakeitė dengti skarda, čerpėmis ir kt. Pati Saulė kartais vaizduojama kaip žirgas ar jo galva, apsupta ratais (ratas dailėje – Saulė ir jos vežimas). Šviesos idėja dailėje išreiškiama tokiais ženklais: Saulės judėjimas ryte – paukščiai; jos kelionė dieną – arkliai, vežimas; nakties kelionė požemių vandenimis – antys, žąsų, gulbės, kurios traukia Saulės valtį.

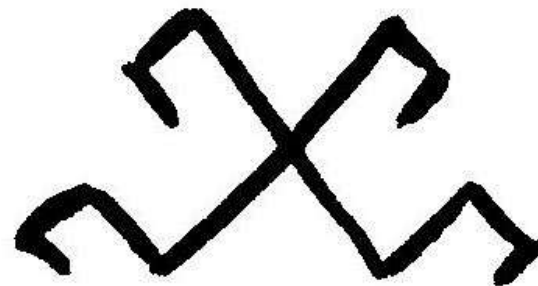
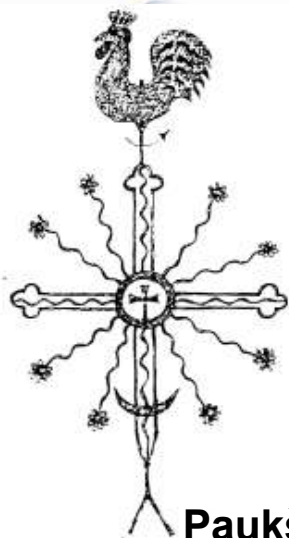
Šulinys

Šulinys išreiškia pasaulio simetriją. Šulinio vandenyje pasaulio medis atsispindi į Anapus (šis ornamentas skiria realųjį pasaulį nuo metafizinio). Tai ir ugnies ženklas. (Mergaitės eidamos miegoti po pagalve sudėliodavo pagaliukus, kad surastų savo mylimąjį).

Šulinys kaip ir šaltinis yra „žemės akis“, anga į požemio karalystę. Pasakų šulinį galima gyventi. Čia atsiveria naujas pasaulis ir net dieną įlipus „galima matyti“ žvaigždes. Jame atspindi kelias į mirusiųjų karalystę, Anapus, - Vėlių kelių kitados buvo Paukščių Takas vadintas. Šulinį galima pamatyti savo ateitį. Šulinį devyniaragis elnias pamatė savo likimą, t.y. įsmeigtą tarp ragų strėlę. Tai išėjimas į Anapus. Anksčiau prie šulinio merginos burdavo. Labai populiarus bendravimas su protėvių vėlėmis buvo Šv. Andriejaus (lapkričio 30-osios) išvakarėse darome burtai. Merginos per patį vidurnaktį eina triskart atbulomis apie šulinį ir atgalia ranka (būtina būrimo sąlyga) barsto kanapes ir aguonas kalbėdama: „Šventas Andriejau, atsiųsk man padėjėjų kanapėmis tauti“. Dar galima kažergą apžergus aplink šulinį pajodinėti – tai per mėsiedą piršliai tikrai atvažiuos. Kas atvažiuos, pamatysi, t.y. susapnuosi tąnakt ateinantį į kanapes. Dar tą dieną galima buvo pasninkauti, o vakare suvalgyti 1-3 nemirkytas silkes ar gerai užsūdytą su apyniais sumaišytą avižinę bandelę. Tada pasidėti po lova stiklinę vandens. Sakoma, tąnakt susapnuosi tau skirtąjį, kuris paduos vandens atsigerti.

Gaidys

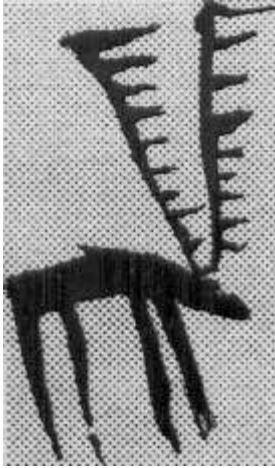
Paukštis buvo siejamas su nuolatinu judėjimu ir reiškė ryšį tarp dangaus ir žemės. Vieni jų laikomi vaisingumo ir derlingumo simboliais (gulbė, gaidys), kiti - mirusiųjų sielų buveinė (gegutė, balandis, lakštingala, sakalas).

Rudens lygiadienio simbolis – du besikapojantys gaidžiai – šiltojo ir šaltojo pusmečių priešprieša. Per lygiadienį baigiami pagrindiniai laukų darbai. Laikas sutvarkyti visus reikalus, o kaime išrinkti vyresnius, tvarkdarius. Gaidys – kartu ir tvarkos simbolis. Pabaigus ganiavą ir laukų darbus, nebereikia keltis „su gaidžiais“.

Pagrindinis gaidžio simbolis – vaisingumas. Tai atsispindi gaidžio aukojimo apeigose. Gaidys aukojamas pusiaužiemyje, per Jurgines (baigęs apeigas šeimininkas užkasdavo gaidžio kojas tvarte sakydamas: „Iš šitų kojų ir kaulų bus man puikių kumeliukų“), per Jonines (aukojo tik baltus gaidžius ar vištas), per kūlimo pabaigą (aukojo ugnies deivei Gabjaujai juodą ar baltą, bet tik ne raudoną), per Vėlines (tai buvo svarbiausias apeiginis valgis), per Kalėdas.

Gaidys buvo siejamas su ugnimi, gaisru, nes gaisrą atnešdavęs aitvaras, pasivertęs raudonu gaidžiu.

Elnias *devyniaragis*

Gruodžio 21 – 22 dienomis būna trumpiausia žiemos diena ir ilgiausia naktis. Nuo šios akimirkos dienos jau pradeda ilgėti, todėl sakoma, kad saulė sugrįžta. Gruodžio 22 d. laikoma astronominės žiemos pradžia.

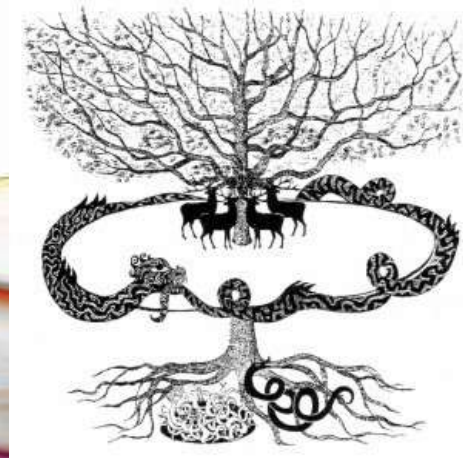
Elnias devyniaragis - senovės lietuvių mitologinė būtybė, savo raguose nešanti dangaus kūnus (dažniausiai Mėnulį, tačiau taip pat ir Saulę). Nuo priešpilnio mėnulio iki pilnaties – 9 paros, todėl jis vadinamas devyniaragiu. Minimas archainėse dainose kaip alegorija į dangaus kūnų padėtį. Ir Pasaulio medis turi devynias šakas. Beje, elnio kaip ir Pasaulio medžio erdvė yra prie vandens (elnias vandenėlin žiūri).

Pasakojama, kad baltas elnias išbėga per saulėgrįžą, o atbėga per Kalėdas. Žiemos saulėgrįžos šventė dar vadinta Elnio devyniaragio švente. Kai kuriose dainose elnias ir kaip Saulės simbolis, atnešantis ant ragų saulę. Dar minima, kad elnias ant ragų neša seklyčią, jovarėlį, ant ragų kala kalviai.

Elnio simbolis greičiausiai buvo garbinamas kaip totemas. Lietuviai elnius laikė dievo tarnais, tikėjo, kad elnias gali nukreipti ligas ir apsaugoti žmones nuo potvynio. Alkuose juos saugojo sargai. Eurazijoje akmens amžiuje atsiradusioje medžiotojų mitologijoje elnias įkūnijo Visatą, dangų, Mėnulį.

Žaltys

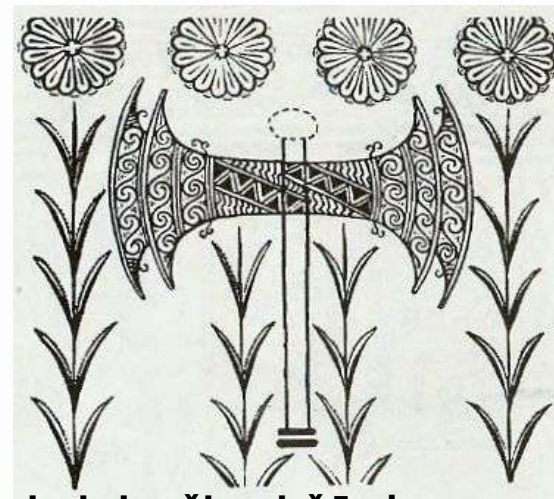
Žaltys – (kildinama nuo lietuvių žodžio šaltas) namų, židinio, mirusių protėvių, gerovės, sveikatos ir vaisingumo dievybė. Jis buvo laikomas gerąja namų dvasia, globėju ir gydytoju.

Priskiriamas prie antgamtinių būtybių. Buvo manoma, kad tai protinga nemari būtybė. Žmogaus pagarbą kėlė savotiška žibanti žalčio išvaizda, baimę keliantis žvilgsnis ir tai, kad jis išsineria iš savo odos. Įsigalint žemės ir vandens kultui, žalčiams buvo priskirti kai kurie Žemės ir Saulės atributai. Juos imta laikyti požemių valdovais, gyvulių gydytojais, teikiančiais gyvybę iš žemės. Be to žalčiai buvo vegetacinės jėgos ir vaisingumo, žemės derlingumo, saulės simbolis. Žalčiai viską žinojo ir viską moko, rūpinosi žmonių ir namų gerove. Todėl žmonės žalčius laikė namie, maitino, auko jiems gaidžius, viščiukus. Vėlesniais laikais, atsirado ir žalčių vyriausiasis dievaitis Ragis. Žalčiai buvo glaudžiai siejami su vandeniu. Kadangi jie šliaužiojo per lietų, žmonės tikėjo, jog žalčiai susieti su tuo metu nesuprantamu jiems lijimo procesu. S – simbolizuoja žaltį arba gyvatę. Mitologinėse sakmėse pagrindinė žalčio funkcija – teikti gerovę namams, kuriuose gyvena. Sakyta, kad namai, kuriuose jis gyvena, yra laimingi, į juos netrenkia žaibas, aplenkia ligos, geriau auga gyvuliai.

Nužudžius žaltį, kiti žalčiai dažniausiai keršija nusmaugdami patį žudžiusį arba jo artimąjį, išpjaudami gyvulius.

Kirvis

Kirvio ženklas kartais pasitaiko geležinėse stogastulpių ir kryžių viršūnėse. Geležiniai viršūnės kryželio galai užbaigiami kirvuku arba jis iškalamas ant kryželio skersinio. Dažnai kirvis yra šalia žaibo ženklo – zigzagiško spindulio. Du grubios formos mediniai kirviukai kartais puošia valstiečio trobos kraigą. Kirvis simbolizuoja dangaus-dievybės jėgą. Kirvio simbolis – akmens amžiaus palikimas. Jau vėlyvame akmens amžiuje gintariniai kirvio pavidalo amuletai buvo paplitę tarp baltų. Kad kirvis buvo kulto reikmuo, rodo jo nenatūralus dydis: jis dažnai esti arba miniatiūrinis, arba milžiniškas.

Liaudies prietarai liudija kirvį vaidinus svarbų vaidmenį. Netgi XIX amžiuje lietuviai mirusiajam dėdavo kapan kirvį, padedantį apsiginti nuo piktujų jėgų, ir apskritai buvo tikima, kad kirvis yra geriausias ginklas prieš velnią. Kaip gyvybę skatinanti jėga kirvis buvo dedamas po gimdančios moters lova, ant slenksčio, kurį peržengs jaunavedžiai, ir ant kūtės slenksčio, kad karvės nebūtų bergždžios ir neprapultų jų pienas. Javams nuo krušos apginti kirvis būdavo padedamas laukuose ašmenimis į viršų arba metamas į orą. Sėjos metu kirvius išmėtydavo po lauką.

Lietuvių mitologija kirvį priskiria dangaus dievui Perkūnui, o slavai – jį skiria Perunui, germanai – Torui, romėnai – Jupiteriui, indai – Indrai, hetitai – Tešubui.

Mėnulis

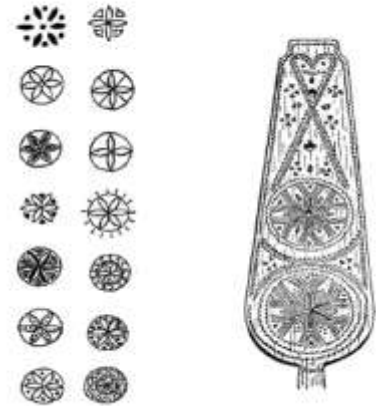

Mėnulis vadinamas jaunikaičiu, ponaičiu, laimės nešėju. Jaunas mėnulis - tai dubens kraštas, raguolis, duonos riekė. Dainose jis - saulės laivas, vygė, sūpuoklės. Pilnatis buvo labiausiai vertinamas kaip šviečiantis, raminantis, duodantis naudos, laimės. Senas mėnulis, arba delčia, laikomas mirusiųjų globėju, dažnai vaizduojamas kapinių koplytstulpiuose ir stogastulpiuose. Kartais vaizduojamas kaip ragų ar pasagos pavidalo ženklas. Senovėje lietuviai po Saulės labiausiai garbino Mėnulį, laikė jį moterimi ir vadino Lela Menelia. Mėnuo valdė naktį ir matavo laiką. Tai seniausi matriachato laikų vaizdiniai apie dangaus kūnus. Archaiškiausi Mėnulio lyginimai susieti su maisto gaminiais (papločiais, duona, sūriu), su valgymui naudotais indais (dubenimis, lėkštėmis).

Mėnulis buvo nakties žibintas, išblaškantis tamsybę ir tamsoje slankiojančias piktąsias būtybes, taip padėdamas žmonėms apsaugoti nuo visokiausių pavojų. Žvaigždės Mėnulį saugojo nuo velnių ir raganų.

Labai seniai pastebėtos Mėnulio fazės ir jų ryšys su oro kaita. Joms žymėti liaudis turėjo savotiškus ženklus. Maldose mėnulis prašomas apsaugoti nuo ugnies, vandens, ligų, nelaimių, suteikti sveikatos, gerovės. Mėnulio išnykimo laikas vadintas padaužas, o pirmos 3 paros – suvartais. Tikėta, kad tuomet, kai Mėnulio „nėra“ danguje, jis eina į kitą pasaulį, kur šviečia mirusiems žmonėms. Ragas yra jauno Mėnulio analogas, simbolis. Jaunas Mėnulis dar vadinamas kumeliuku, o stebuklinėse pasakose jis pasiverčia kalbančiu arkliu arba jaučiu.

Žvaigždės

Mitologijoj žinomos septynios Saulės dukterys – žvaigždės (dabar žinome – pagrindinės planetos), iš kurių žinomiausia Veneros planeta, lietuvių vadinta Aušrine arba Vakarine. Patriarchato mitologijoje, mįslėse Mėnulis tampa piemeniu, ganančiu avis – žvaigždes. Sakoma: „Laukas nematuotas, avys neskaičiuotos, piemuo raguotas“. Manoma, kad pagonyms mirusiųjų pasaulį įsivaizdavo kaip ganyklą su avimis. Žvaigždės laikytos ir gyvųjų žmonių vėlėmis, o Mėnulis – vėlių globėjų. Tikėta, kad užmigus žmogui, užsidega jo žvaigždė ir ant jos u-kabinamas gimusio gyvasties siūlas (mitinis siūlas – tai virkštelė), o žmogui mirus – žvaigždė nukrinta, siūlas nutrūksta ir jo vėlė išskrenda Paukščių taku. Juo iškeliausa ir mūsų malda bei troškimai.

Segmentinė žvaigždė (šešiakampė žvaigždė) – saulės simbolis. Ji užima pagrindinę vietą lietuvių liaudies ornamente. Ja puošiami rakandai, prieverpstės, kultuvės, architektūra. Tai yra vienas seniausių pasaulyje saulės ir šviesos simbolių, žinomas senovės Mesopotamijoje, Indijoje. Kaimo žmonės vadino saulute, žvaigžde (V. Europoje – rozetė, roželė). Žemaitijoje dažnai segmentinė žvaigždė virš koplytėlių atstodavo kryžių. Skulptūroje šv. Jurgis ant apsiausto turi segmentinę žvaigždę. Kristus liaudyje dar vadinamas žvaigžde, dėl to žvaigždė – saulė yra Kristaus simbolis.

Pasaulio medis

Visi žinome Rojaus sodą ir jame augančią obelį – pažinimo medį. Tokių mitų yra ir lietuvių mitologijoje. Pažinimo medis formavo žmogaus gyvenimo esmę, norą tobulėti, geriau suprasti gėrį ir blogį, mokė paklusnumo, įstatymų laikymosi.

Pasaulio medis, arba Gyvybės medis atsirado Vėlyvojo neolito ir žalvario amžiais. Medis augo visatos centre. Trys jo dalys simbolizuoja suvokiamos visatos zonas: šaknys - požemį, kamienas — žemę, šakos, viršūnė - dangų. Jis siejamas ir su laiku: praeitis, dabartis ir ateitis. Gyvybės medis įkūnija ir gyvybės vystymąsi: atsiradimą, augimą ir išnykimą. Dažniausiai vaizduojamas ne visas pasaulio medis, o tik jo dalis, simboliškai išreikštos jo savybės. Pvz., ant kraičio skrynių daug augalų motyvų, apsuptų saulučių, žvaigždučių, paukščių, mitologinių gyvūnų. Tai įkūnija žemės derlingumą, gėrį, nuotakos turtą, jos būsimą laimę.

Lietuvių Pasaulio medžio prototipu buvo uosis, pušis, ąžuolas. Dailėje šis medis vaizduojamas apsuptas paukščių, žalčių, dangaus šviesulių, žiedų. Jį sergsti iš šonų ožiai, elniai, gulbinai.

Mitologinių pėdsakų apie stebuklingus Saulės medžius (Gyvybės medžius), ypač obelis, išliko lietuvių stebuklinėse pasakose. Dainose obelis gretinama su mergele, būsimąja gimdytoja, motina. Obuolys – ne tik vaisingumo, bet kartu ir meilės bei jaunystės ženklas, mįslėse, paprastai, reiškiantis Saulę. Mažojoje Lietuvoje kai jaunikaitis mergindavosi, sakydavo, „obuoliauja“.

Svastika

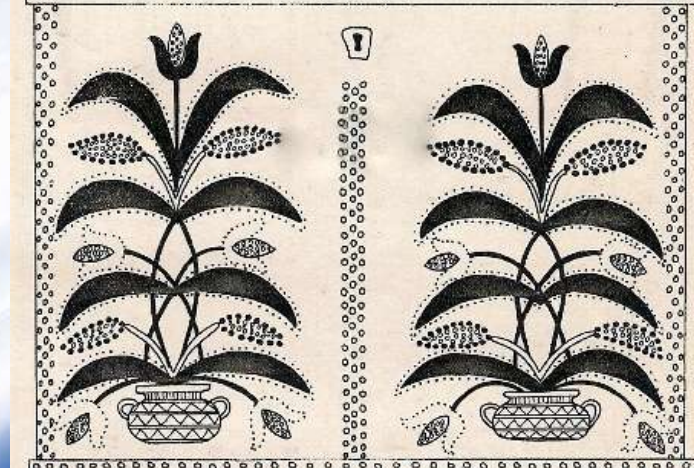
Kryžiaus pavidalo dinamiškas Saulės, Perkūno, ugnies, jėgos, judesio ženklas. Senovės Rytuose – derlingumo, saulės ir žaibo simbolis. Geležies amžiuje svastika buvo aukščiausios valdžios simbolis. Jis randamas beveik visose senose kultūrose. Svastikos motyvai būdingi lietuvių ir latvių ornamentikai. Baltai juos dar siejo su laime, šviesa ir gėriu. Svastika yra dviejų rūšių: su judesiu į dešinę ir į kairę. Pasitaiko su kamputomis ir lenktomis alkūnėmis bei pusinės (pvz., tautinėje juostoje). Baltai buvo įsitikinę, kad kovoti su blogiu padeda judesys, sukimasis ratu, ratas. Iš pradžių ratas negalėjo turėti nieko bendro su vežimo ratu, nes žmogus jį išrado tik bronzos amžiuje, o vaizduoti imtas paleolite. Tad ratą, apskritimą reikėtų aiškinti kaip įsuktą figūrą. Pats ženklas tarytum įkūnija begalinių Visatos virsmų (kilimo-persilaužimo-leidimosi) simboliką.

Bendrai paėmus, yra lyg nebyli užuomina į tai, kad nėra darnos be kaitos, pasekmės be priežasties, vaisiaus be šaknų, o gimimo be mirties. Kaip ir svastika, taip ir lėkis – tai maža, grafiškai atvaizduota pasaulėkūra. Tai stabili vienybė dinamiškoje, amžinai tekančioje, vienas kitą kompensuojančioje pusiausvyroje. Harmonija ir dermė viskame. Vyras ir moteris, dvasia ir materija, diena ir naktis. O kur dermė, ten ir gyvenimo pilnatvė, ten ir laimė, ten ir vystymasis, ten ir raida, augimas, vaisingumas, geras derlius, sveiki palikuonys. Ten ir ramybė savyje, šeimoje, dermė bei sutarimas tautoje.

Augaliniai motyvai

Augaliniai motyvai simbolizavo vyriškojo dangaus prado ir žemės sąveikoje atsinaujinusią gyvybę. Neatsitiktinai senajame mene augaliniai motyvai jungiami su dangaus simboliais (pvz., stilizuota eglė apsupta duobučių, apskritimų, ratų). Eglė – gyvybės amžinumo simbolis. Per vestuves ir laidotuves eglišakėmis buvo barstomi takai ir kambariai. Eglė reiškė dorumą, tvirtumą, garbingumą, derlingumą, buvo nemirtingumo simbolis, reiškė Gyvybės medį. Sakmėse eglė – šventas medis, kadangi velnias negali slėptis po ja, nes šakos auga kryžiumi. Juostuose eglutės ornamentas gali būti Laimos ženklu, apsaugoti nuo Laumių blogio (toks raštas vadinamas šluotele).

Moteriškasis pradas, gimdantis visa, kas gyva, senajame mene neparodomas. Jį reikia pajusti. Vaizduojamas tik jo vaisius – augalas. Baltai tikėjo, kad į augalus taip pat pereina mirusiųjų sielos: vyrų – į ąžuolus, uosius, beržus, moterų – į liepas, egles. Todėl ąžuolinį kryžių statydavo vyrui, o liepinį ar eglinį – moteriai. Vyrus laidodavo galva į šiaurės vakarus, moteris – į pietus ar pietryčius. Krikštus statydavo kojūgaly, kad atsikeldamas mirusysis galėtų į jį įsikabinti.

Augalų, kaip ir gyvulių bei žmonių, pasaulis buvo suvokiamas pasidalijęs į dvi dalis – vyriškąją ir moteriškąją. ąžuolas, šventasis Perkūno medis, buvo laikomas vyriškiausiu. Liepa ir eglė buvo moteriški medžiai. Šis lyčių skirtumas buvo taikomas ir gėlių pasauliui, o apie lytį buvo sprendžiama iš žiedo formos. Gėlės varpelio pavidalo žiedais, pvz., lelijos, buvo laikomos moteriškomis, o rožės, dobilai, panašiai kaip linai, žydinčios ir saulės formos žiedus turinčios gėlės, buvo vyriškos.